

Екс-президент Грузії Михаїл Саакашвілі, якого Петро Порошенко призначив своїм радником і фактично координатором українських реформ, днями прямо заявив: в Україні є «максимум кілька місяців на те, щоб врятувати українську демократію й ідею державності та реформ». Кілька місяців! Що можна зробити за кілька місяців з країною, яку не могли змінити за 20 років? Тим не менше, Саакашвілі залишається оптимістом: він зумів кардинально змінити Грузію практично в аналогічних умовах — спочатку під постійним економічним шантажем Росії, а потім і під її масованими бомбардуваннями. Ну що ж, як кажуть в народі: «Помирати зібрався, а жито сій».

До речі, «посіяти жито» стане для Порошенка і Саакашвілі конкретним стратегічним завданням. Адже очевидно, що земля України, її врожайність, є однією з цілей російської агресії. Днями міністр агрополітики та продовольства Олексій Павленко представив стратегію дій уряду по «дерегуляції сектора, боротьбі з корупцією, євроінтеграції та відкриттю світових ринків». Відповідно до цих планів Мінагрополітики намічає, зокрема, ввести підтримку сімейних фермерських господарств «по європейській моделі» — із «залученням малих сільськогосподарських виробників в організований аграрний ринок». Дай Боже встигнути за ті кілька місяців, про які говорив Саакашвілі...

Про аграрну проблему української економіки йдеться в інтерв'ю Томаса Джонсона — професора економіки сільського господарства Університету Френка Міллера і Школи міжнародних відносин Університету Міссурі (США). Доктор Джонсон спеціалізується на економіці розвитку сільської місцевості, аналізі економічного впливу, фінансах місцевого самоврядування і транспортній економіці. Він також займається вивченням реформи загальної аграрної політики Євросоюзу, і кілька років тому виступив як консультант уряду України з питань зміни політики сільського господарства та розвитку сільських регіонів.

Професор ДЖОНСОН:

**“В УКРАЇНІ
МАЄ З’ЯВИТИСЯ
НЕДОРОГИЙ
РИНОК ЗЕМЛІ”**

— **Пане Джонсон, як сталося, що Ви зайнялися темою України?**

— У мене з'явився глибокий інтерес до України, тому що родом звідси сім'я моєї дружини, її батько народився на Західній Україні. В 2004 році з групою вчених ми написали книгу, яка в українському перекладі мала назву «Зміна фокуса аграрної політики та розвитку села в Україні: висновки та перспективи для руху вперед». Фонд USAID побачив перспективу в тому, щоб допомогти Україні, і мене попросили попрацювати над деякими частинами цієї книги. Я написав глави про розвиток сільського сектора і про управління.

У книзі є фундаментальні і все ще актуальні положення про принципи розвитку економіки села, як зробити сільське господарство більш ефективним.

— **На Вашу думку, за останні 10 років в українському сільському господарстві щось кардинально змінилося?**

— Ні, на жаль, у політиці України в сільському господарстві до недавнього часу особливих змін не відбувалося. І, зокрема, щодо сільськогосподарських земель та управління сільською місцевістю.

Два роки тому мене попросили попрацювати над проектом, який стосувався безпосередньо ринку землі. У 2012 році уряд розглядав новий закон про продаж землі сільськогосподарсько-

го призначення. Як ви знаєте, в Україні з початком незалежності земля була розділена між мільйонами людей. Однак вона ніколи не існувала у тій формі, в якій її можна б було продавати. Всі ці роки існував мораторій на продаж землі. І за цей час великі агрохолдинги стали контролювати величезну кількість землі через лізинг та ренту землі. Агрохолдинги брали в оренду тисячі гектарів у сотень і сотень людей. У результаті стан сільського господарства дещо поліпшився, але все одно, як і раніше, він залишається дуже далеким від свого реального потенціалу.

Господарі наділів не бачать жодної вигоди від цієї землі, тому що вони не мають можливості ні ефективно її обробляти, ні закласти, ні продати.

Ситуація в Україні щодо власників невеликих сільських наділів площею 2,3 або 5 гектарів складна. Декотрі з цих власників навіть не знають, де знаходиться їхня ділянка, тому що вона розташована десь у центрі поля. Великі агрохолдинги пропонували одразу сотням людей орендувати їхні ділянки. Навіть якщо хтось скаже «ні», агрохолдинги все одно будуть її обробляти, тому що люди просто не мають доступу до своєї ділянки.

— **Вас така ситуація не дивувала?**

— Якщо чесно, то я був дійсно здивований. І розчарований тим, що в сільському господарстві України за ці роки не відбулося таких змін, як у Польщі, Чехії, Угорщині... У цих країнах з'явився ринок землі і продуктивність земель різко зроста.

— **Чому цього, по-вашому, не відбулося в Україні?**

— Це неоднозначне питання, але моя думка: великі агрохол-

динги не зацікавлені у вирішенні цієї проблеми. Вони орендують землю лише за певну частину її вартості. Вони диктують умови, а не людина розпоряджається землею. А якби в Україні був ринок землі, агрохолдингам довелося б конкурувати з багатьма людьми, більше платити за землю... Я підозрюю, що такий варіант був би для них гірший за нинішній.

— **У чому Ви бачите вихід?**

— У ще одній науковій роботі, яку написав пізніше, я висловив близько двадцяти ідей, як можна створити ринок землі, що працював би. І це, звичайно, не було б калюшкою з американського ринку. Це була б модель ринку для України. Цей ринок створив би дуже прозору систему в сільському господарстві. Передбачалася б допомога дрібним покупцям, щоб вони могли брати участь у купівлі чи оренді землі, дозволялося б банкам володіти землею. Це важливий нюанс. З огляду на те, що люди не можуть купувати і продавати землю, банки не мають можливості давати людям гроші у позику. Тобто, має існувати досить недорогий ринок землі, щоб дрібні підприємці могли купувати землю.

Взагалі-то, по-доброму, мав би існувати якийсь спосіб, який би дозволив європейським фермерам, компаніям якимось чином брати участь у цьому ринку.

Наступна найбільша перешкода розвитку сільського господарства України після відсутності агроринку — інвестиційний капітал. Тобто, у сільських інвесторів просто не вистачає грошей для інвестування. Уряду необхідно побудувати інфраструктуру села — дороги, комунікації, сховища. Щоб життя людей мало співрозмірну якість. Чим ефективнішим стає сільське господарство,

тим більше з'являється можливостей для зайнятості місцевого населення — від сфери туризму до розробки програмного забезпечення.

Я сам канадець, із провінції Саскачеван, де живе багато вихідців з України. Я думаю, що вони захотіли б приїхати в Україну подивитися, як працюють місцеві фермери, допомогти порадою.

— Українцям знову чекати 5-10 років, поки в країні з'явиться ринок землі?

— Є дві основні речі в Україні, які я для себе зрозумів. Перша перешкода — це, звичайно, корупція у владі: будь-який процес коштує дуже дорого, в тім числі через хабарі, і триває дуже довго. І друга перешкода — нинішній політичний конфлікт. За останні 10 років в Україні було надто багато суперечок з приводу того, чи повинна країна йти європейським шляхом чи бути ближче до Росії. Все ніяк не могли вирішити. На мою думку, європейський шлях України допоміг би їй інтегруватися у величезний ринок. Але ось ці гойдалки «Захід-Схід» десять років не давали цього зробити. Можливо, після того, як вирішаться нинішні проблеми України, вона зможе повернутися до Європи, і моя суб'єктивна думка — європейська система принесе Україні розвиток, процвітання і безпеку, так само, як вона принесла це Польщі, Чехії, Угорщині й іншим країнам. Адже землі в Україні фактично найкращі у світі...

— Зараз Україні заважає війна...

— Звичайно, війна заважає розвитку сільського господарства, є ризик з отриманням урожаю. Я хвилююся, що Україна має досить розвинуту транспортну систему, але війна може пору-

шити її, і тоді транспортування врожаю стане великою проблемою, особливо, з доставкою в порти.

— Які негативні процеси може спричинити продаж землі?

— Якщо ринок землі створюється обережно, з чітко написаними прозорими правилами того, як він має працювати, тоді права власника будуть захищені. Зараз же в Україні конкретні підприємці часто навіть не мають інтересу до землі. А якби вони знали, що ось ця земля продається, що є конкурентні пропозиції щодо її купівлі, що є формат аукціону... Існує дуже важливий принцип в економіці земельних відносин: землі потрібно використовувати у найпродуктивніший спосіб. Але цей принцип працюватиме лише за умови, що є ринок землі, який дає їй оптимальну ціну. В Україні цього зараз немає.

— Один із контраргументів, яким в Україні виправдовують заборону на продаж землі — «нашу землю скуплять іноземці»...

— Я б у такому випадку рекомендував чинити просто: не дозволяти продаж земель іноземцям, наприклад, протягом 10 років. Мораторій. Але одночасно я б дозволив спільну власність. Наприклад, з європейськими фермерами. Змушений тут повторити про дві головні проблеми: у вас нема ринку землі і нема ринку земельних інвестицій. Але якби європейський фермер, який уже має знання, досвід, володіє технологіями успішного обробітку великих земельних ділянок, мав можливість частково брати участь у розвитку українського агроринку, він міг би вкласти в це і свій капітал, і свої знання. Бо

щоразу, коли ви обмежуєте покупця, ви робите власників землі біднішими.

Ті ж Польща й Угорщина є прикладами вдалого розвитку агроринку. Підкреслюю: мова йде не про те, щоб американці, канадці чи німці прийшли і почали усім заправляти, а «ми цього не хочемо». Ні в Польщі, ні в Угорщині цього не сталося. Але агроринок був створений, інвестиції збільшилися, система працює, якість життя людей поліпшилася.

— Якою ви бачите співпрацю України в сфері агрореформи з США і Канадою?

— У Канади дуже глибокий інтерес до України, якщо можна так сказати, захопленість Україною. Думаю, Канада дуже зацікавлена у будь-якій формі допомагати розвитку України, в тім числі її сільському господарству. Я сам фермер і охоче допоміг би українським фермерам порадами.

США також хоче, щоб Україна стала відкритою демократичною країною, щоб вона була частиною Європи, а не Росії.

На жаль, західні радники не зовсім правильно зробили, коли просто рекомендували Україні йти демократичним шляхом за принципом «робіть, як ми». Я не вірю в такий підхід. Міжнародні експерти мають поважати культуру, традиції, в тім числі сільські традиції України. Як економіст я знаю, що жодні системи не працюють, якщо нема системи права на власність, в тім числі на землю. Якщо цієї системи нема, жодні інші системи не працюватимуть.

— В Україні зараз такої системи нема...

— Цієї системи нема, і тому люди при владі та багатії отримують з цього свою вигоду. Кожний

житель України повинен мати потенційну можливість купити ділянку землі, як будь-яку іншу нерухомість, здавати її в оренду, закладати в банку, продавати, тобто розпоряджатися як власністю. Такий порядок приніс би мільйонам українців одразу певне багатство. При цьому, звичайно, держава має суворо контролювати, що вирощується на землі, щоб не було шкоди ні людям, ні землі.

■ — **Чи праві ті, хто каже про загрозу Європі з боку продукції українського агроринку, якщо він буде успішно розвиватися?**

— Ні, не праві. Чого найбільше потребує світ? Їди, продовольства. І чим успішніше ми зможемо збільшити його виробництво, тим краще. І Європі треба хвилюватися зовсім не через продовольчу конкуренцію з Україною, а через ту нестабільність, яка є у вашій країні зараз.

Звичайно, Україна могла би виробляти ще більше продовольства. Але ще важливіше — вона могла би це робити, витрачаючи грошей менше, а заробляючи більше. Стати просто багатшою. Люди у вас ставали би багатшими. А вже кому з'їсти ті харчі, ви знайдете.

■ — **Парламент України прийняв закон, яким дозволяється оренда сільгоспземель мінімум від семи років. Про що Вам говорять цей термін?**

— Агрохолдинги хочуть орендувати цю землю по 13 років, щоб не було необхідності збільшувати вартість. Я цікавився цим питанням. Чому, наприклад, в Україні оренда землі визначалася 13-ма роками? Мені сказали, що це, мовляв, у них 13-річний обіг зернових. Що, мовляв, вони планують на 13 років, що й коли

будуть на ній садити. Але ніхто у світі так не робить! А тепер строк 7 років, мабуть, може свідчити про те, що великі агрохолдинги потроху втрачають владу. Сім років, звичайно, краще, ніж 13. У Канаді, наприклад, фермери укладають договори оренди на 2-3 роки, а потім їх переглядають. Взагалі в США і Канаді фермери договори можуть на папері не укладати, а домовитися усно, що називається «вдарили по руках». Один фермер каже іншому: «Я тобі ось стільки-то заплачу за оренду цієї землі на три роки. Згодний?». Той відповідає: «О'кей!». Все на довірі. Через рік орендатор може сказати, що цінова ситуація не дозволяє йому заплатити стільки, скільки він обіцяв, і вони можуть згодитися з цим, це нормально. А в Україні великі агрохолдинги можуть сказати, що протягом 13 чи 7 років будуть платити за оренду ось таку суму і ніяку іншу. І що ви зробите?

Я розумію, що в Україні інші традиції, може, термін оренди землі залишиться більш тривалим, може, контракти будуть укладатися на інших умовах, але я можу тільки констатувати: в США і Канаді, де короткі орендні терміни землі, агроринок працює чудово.

■ — **Ви згадували про корупцію у владі, як про «першу перешкоду»...**

— Розповім вам про такий випадок. Я відвідував в Україні один дослідний сільгоспінститут, директор якого йшов на пенсію. Цікаво, що своїм наступником він збирався призначити сина, який спеціалістом у сільському господарстві не був. Але директор у цьому проблеми не бачив... Якби на цю посаду призначили кращого спеціаліста, то й наступний крок приніс би результат — меншало би бюрократії.

З іншого боку, у вас існує неповага до влади. Одного разу я запитав у досить молодих українців, з якими працював: «Чому ви так не поважаєте свою владу?». Мені відповіли, що «її ніхто не поважає, а за що її поважати?». Я згоден, що часом владу дійсно можна не поважати. Але до тих пір, поки ви не повірите, що треба дотримуватися законів, правил, стандартів, вам буде складно працювати ефективно. Це стосується будь-якого суспільства. Люди мають повірити, що треба дотримуватися законів, тому що вони поліпшують їхнє життя.

Щоб навести порядок на землі, вам потрібно: по-перше, створити прозорий ринок землі, який би захищав права власника. По-друге, уряд має інвестувати в розвиток села — будувати дороги, комунікації, розвивати Інтернет, щоб люди могли і хотіли в селі жити. Це очевидно: якщо робочі місця не будуть створюватися в сільській зоні, люди виїжджатимуть у міста. По-третє, потрібна стратегія розвитку в сільських зонах сучасних технологій — біопалива, наприклад, що напряду залежить від розвитку села. Четверте — необхідний якісний, прозорий фінансовий ринок. Щоб підприємці могли легше брати позики, вкладати гроші в ідеї та технології. Ну, і звичайно, боротьба з корупцією. Потрібні закони, які люди поважатимуть. Держслужбовці мають отримувати достойну зарплату, щоб вони цінували і поважали свою роботу й не подумали брати хабарі, бо не вистачає на прожиток.

Коли ви зупините війну, у вас настане хороше життя, бо Україна — чудова країна.

Ярослав КОЛГУШЕВ,
інформаційне агентство
«ОстроВ».